

Forår i studiet af de arabiske medier

Jakob Skovgaard-Petersen ph.d. og professor, leder af Center for den Nye Islamiske Offentlighed på ToRS, Københavns Universitet. E-mail: jsp@hum.ku.dk

Fra den arabiske gade til den arabiske plads: Arabiske medier har de seneste 15 år gennemgået dramatiske ændringer og står nu som en forudsætning, og ikke en forhindring, for det arabiske forår. I samme periode er en arabisk medieforskning vokset frem, der nok anerkendte mediernes reformatoriske rolle, men ikke så den revolutionære. Den var der heller ikke for bare seks år siden.

Arabiske medier spiller en rolle i den danske debat. I efteråret 2010 opfordrede Pia Kjærsgård til, at man forhindrede modtagelsen af nyhedskanalerne al-Jazeera og al-Arabiyya, fordi de var ”med til at indpode et had mod det vestlige samfund” (Berlingske Tidende, 2010). Bekymringen for, hvad danske arabere ser på satellitkanalerne, har flere gange været luftet, også i forbindelse med Hizbollahs kanal al-Manar og Hamas’ kanal al-Aqsa. Hertil kommer lejlighedsvis rapporter i dagspressen om uhyrligheder, som shaykher eller politikere har sagt i saudisk eller ægyptisk tv, rapporteret af bladenes Mellemøstkorrespondenter, sommetider fra det amerikansk-baserede, proisraelske MEMRI, der udvælger og oversætter det værste fra den arabiske presse.

For den opmærksomme danske mediebruger må det derfor i 2011 have været lidt af en overraskelse at høre de mange positive rapporter om de internationale arabiske mediers prodemokratiske kamp og støtte til demonstranterne i Tunesien, Ægypten, Yemen og Syrien. Ikke mindst al-Jazeeras store rolle som det foretrukne medie for demonstranterne på Tahrir-pladsen, og vreden, da stationens Kairo-kontor den 30. januar blev lukket, fik

en del opmærksomhed i danske medier. En ældre generation af danske journalister havde ureflekteret talt om ‘den arabiske gade’ som et sted, hvor alle umærkeligt formede de samme holdninger og meninger, og altså mente det samme, uagtet at man aldrig ville tale om fx den finske eller den japanske gade. Dette var i overensstemmelse med en ældre tendens i den orientalistiske litteratur til at tale om ‘araberen’ eller ‘perseren’ som en form for *species*, hvis følelser og tankegang man kunne karakterisere. I 2011 talte man derimod om pladser, hvor folk fra forskellige scener kom med forskellige budskaber, som et *Hyde Park Corner*. *Weekend-avisen* satte trumf på med en interessant artikelserie om specifikke arabiske gader, igen for at vise hvor varieret den arabiske verden er, og hvor lidt vi kender til dens nyere historie og meningsdannelse.

Det arabiske forår blev på den måde også et gennembrud for en mere reflekteret og en mere realistisk dansk journalistisk opfattelse af arabiske medier (som det dog stadig kun var de allerfærreste danske journalister, der kunne forstå). Den akademiske forskning i arabiske medier har på samme måde også opvurderet sit syn på de arabiske medier. Det skete dog mere fra 1990’erne og frem. For medieforskningen var det arabiske forår i 2011 en kulmination på en udvikling, som var begyndt et par årtier forinden og som har transformeret arabiske medier fra at være nogle af de søvnigste og mest forudsigelige til nogle af de mest dynamiske og modige i verden. Samtidigt markerer 2011 også det store gennembrud for nye medier i politik, særligt internettjenester og mobilen. Syrien, som i skrivende stund endnu er politisk uafklaret, er nok det sted, hvor de nye medieforhold tydeligst er trådt frem.

Denne artikel vil skitsere den overordnede medieudvikling i den Arabiske Verden og karakterisere den forskning i arabiske medier, der efterhånden er vokset frem. Her vil den se på, hvordan medierne har spillet med og imod under det arabiske forår. Den vil argumentere for, at begrebet om offentligheden stadig kan være nyttigt i talen om tilblivelse af et nyt politisk fællesskab, om end den nationale ramme delvist må omtænkes i en arabisk sammenhæng, fordi det sprogligt og teknologisk er muligt at have en panarabisk politisk offentlighed, samtidigt med at den politiske og juridiske beslutningssfære forbliver bundet til de enkelte territoriale stater. Fokus vil være på Ægypten, Libanon og Syrien, alle centre for den arabiske medieproduktion, og alle tre steder der er i fokus i de panarabiske medier.

Fra undtagelsen til reglen

Arabiske massemedier opstod med tryk. Bortset fra en eksport af arabiske bøger fra Europa, og et forsøg med et osmannisk statstrykkeri i 1720'erne til 40'erne, skal man op i det 19. århundrede for at finde en arabisk tryk-industri, og op i anden halvdel af århundredet før den bliver privat og kommerciel (Skovgaard-Petersen 1993). Fra 1860'erne får man til gengæld snart rigtige dagblade. Det kendteste, det ægyptiske *al-Ahram*, er fra 1876. Fra da af må man tale om en læsende offentlighed, som kan vælge mellem konkurrerende medier og bøger, og som også bruger pressen til at udtrykke synspunkter om sociale og politiske emner. Man får publicister, redaktører, journalister og kritikere. Og i de lande, hvor politiske partier er tilladt, opstår der også en partipresse. Nævnes skal også teatret – ligeledes en import fra Europa – og den i folkelige kredse mere populære film og biografkultur, som for alvor kommer i gang i slutningen af 1920'erne, samt grammofofonen og radioen, som vinder indpas i bedre hjem fra 1930'erne og frem.

Så hvor Nordeuropa får trykkekunsten flere hundrede år før araberne, kommer de nye medier i det 20. århundrede omtrent samtidigt til Danmark og til mere avancerede arabiske lande såsom Ægypten og Libanon, der med store havnebyer var eksponeret imod Europa. Men der er også lande med en lav mediedækning, fx Marokko og Yemen, der endnu i dag har godt 50 procent analfabetisme, hvad der dog først og fremmest har favoriseret tv på bogens og avisens bekostning. De avancerede lande var endvidere kendetegnet ved meget store forskelle i kultur, uddannelse og økonomisk formåen mellem by og land og mellem elite og underklasse.

I afkoloniseringsfasen efter anden verdenskrig opstod der en række arabiske republikker – Syrien, Libanon, Yemen, Sudan, Ægypten, Tunesien, Algeriet, Irak, Libyen og senest de palæstinensiske områder. Disse lande overgik

for de flestes vedkommende i 1960'erne til en statsdirigeret mediepolitik, hvor private aviser og ugeblade blev nationaliseret, staten investerede i radio og tv og et statsligt nyhedsbureau, og medierne blev opfattet som et vigtigt redskab til moderniseringen af landet og den ideologiske opdragelse af befolkningen. Det er fra denne tid, at begrebet om 'den arabiske gade' hidrører. Det er også fra denne tid, at statslig censur og overvågning af befolkningen for alvor ekspanderede – selv om den jo ikke var ukendt i de foregående koloniale stater.

Den tidlige vestlige forskning

Vestlige forskere har anvendt arabiske medier fra begyndelsen. Faktisk var den vestlige orientalistiske tradition så stærk, at en del af de første bøger, man producerede, havde deres vigtigste aftagere i vestlige forskningsbiblioteker, hvorfor forskerne havde betydelig indflydelse på, hvilke dele af den klassiske arabiske litteratur der kom på tryk. Fra begyndelsen af det 20. århundrede havde vigtige tidsskrifter som *Revue du Monde Musulman* og *Die Welt des Islams* en særlig sektion med anmeldelser af nye lokale bøger og referater af, hvad arabiske aviser og tidsskrifter skrev. Sidstnævnte tidsskrifts udgiver, Martin Hartmann, publicerede også i 1899 en lille bog om den ny arabiske presse. Men det var undtagelsen; forskerne var interesserede i ideerne, ikke i de medier de blev formidlet i. 1950'ernes afkolonisering faldt sammen med gennembruddet for den amerikanske moderniserings-teori, og her var der en større fokus på medierne og deres producenter som *agents of change*, repræsentanter for den modernisering, som landene havde brug for; klassikeren inden for feltet, Daniel Lerner's *The Passing of Traditional Society* (1958), gjorde Libanon til genstand for en grundig beskrivelse, hvor antallet af radioer og avisernes oplag var målestokke for graden af moderniseringens udbredelse.

I samme positivistiske ånd, men mere politologisk, var den amerikanske diplomat William Rugh's monografi om den arabiske presse fra 1979. Rugh gjorde den iagttagelse, at skulle man vide, hvad der virkeligt skete i Syrien, var det klogt at gå til den irakiske presse, og vice versa, for her fik man den version, som landets egen censur aldrig ville tillade. Det fælles sprog og den politiske rivalisering over grænserne gjorde på den måde området til én stor offentlighed, som de enkelte stater dog hver for sig søgte at begrænse. Det var kun folk som ham selv, med adgang til hele pressen i en stor ambassade, der kunne få det fulde overblik. Bogen omhandler de enkelte stater som pressesystemer, hvor information bliver håndteret og videregivet til befolkningerne. Rugh påpeger, at de arabiske stater og deres medier adskiller sig noget fra den gængse forestilling om mediesystemer. De arabiske stater er ikke totalitære, og det er deres mediesystemer heller ikke. For

de fleste systemer gælder det, at medierne er små, fragmenterede og så økonomisk svage, at de har brug for mæcener – som i de fleste tilfælde er staten – der enten giver subsidier til driften, finansierer bestemte kampagner eller dækninger, eller simpelthen nationaliserer. Udover delvist liberale systemer, som han finder i Libanon, Marokko og Kuwait, inddeler Rugh pressesystemerne nogenlunde sammenfaldende med skellet mellem republikker og monarkier. I republikkerne ser man variationer over en *mobiliserende presse*, som minder om tv's dækning: Lederen er hellig og over kritik, det samme gælder hæren, og mediernes dækning er for det meste meget konform, om end den hævder at komme med 'konstruktiv kritik'. Det mobiliserende ligger i, at staten er kontrolleret af en lille elite, der kontrollerer det helt dominerende politiske parti med en revolutionær ideologi. Eliten ser sig som en avantgarde, der skal oplyse og styre befolkningen, og medierne er centrale i denne selvforståelse (Rugh 1979, 36-37). Endelig er der den *loyalistiske presse*, som Rugh finder i sin rene form i Saudi-Arabien og Golfen. Her er pressen ejet af bestemte familier, som er tæt forbundet med kongefamilien og gør den tjenester. Den formelle statslige censur er mindre udtalt, men der er mange måder at straffe på sidenhen, og ejerne er ikke interesserede i at udfordre magten. Journalistik skal bidrage til at stabilt og fredeligt samfund, der accepterer ikke at have indflydelse på politik.

Rughs *The Arab Press* (1979) blev næppe læst af folk uden interesse for Mellemosten. Det gjorde derimod Annabelle Sreberny & Ali Mohammedis *Small Media, Big Revolution* (1994). Den påviste, hvordan kassettebånd med prædikener af Ayatollah Khomeini havde været en effektiv forbereder af revolutionen, fordi de kunne oplære selv analfabeter i en revolutionær ideologi, samtidigt med at de blev distribueret én-til-én og under radaren for efterretningstjenesten. Et beslægtet værk om kassettebånd, her i Ægypten, er Charles Hirschkind's *The Ethical Soundscape* (2006), som også har vakt opmærksomhed uden for studiet af Mellemosten. Hirschkind studerer unge religiøse mænd, der totalt fordyber sig i prædikener af salafistiske prædikanter som en form for etisk og kropslig selvdisciplinering.

Endelig må man nævne inspirationen fra Habermas' *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1971 [1962]), om tilblivelsen af den moderne politiske offentlighed i Europa i 1700-tallets og dens transformationer med fremkomsten af magtfulde massemedier og en underholdningsindustri i det 19. og 20. århundrede. Habermas' bog kom sent til den angelsaksiske verden (1989), og blev derfor i første omgang mest taget op af tysk og fransk Mellemostforskning. Det har ført til en række fine studier af tilblivelsen af den arabiske offentlighed og en opdagelse af magasiner

og ugeblade og anden massekultur som felt. Dog er en egentlig fremstilling af moderne arabisk mediehistorie endnu ikke skrevet (Armbrust 2006). Mere politologisk var denne interesse med til at føre studiet af arabisk politisk tænkning fra individuel idéhistorie til bredere sociologisk funderet ideologihistorie. Men det er især tyskeren Reinhard Schulze og italieneren Armando Salvatore's undersøgelser af de transformationer i forståelsen af islam, som blev resultatet af fremkomsten af nye trykte intellektuelle formater og med dem en ny type moderne intellektuel. Salvatore har særlig beskæftiget sig med, hvordan vestlige islamopfattelser kom til at influere positivt og negativt på denne nye gruppes formuleringer af islam. I bogen *Public Islam and the Common Good* drejer det sig fx om approprieringen af utilitarianismen i det 20. århundredes islamiske modernisme, således at spørgsmålet om, hvad der ville tjene *ummaen* (den islamiske nation) bedst, blev en ledetråd for vurderingen af, hvad der var rigtig islam (Salvatore 2006). Min egen *Defining Islam for the Egyptian State* (Skovgaard-Petersen 1997) påviser, hvordan en klassisk islamisk juridisk genre, *fatwaet*, i de trykte medier bliver omskabt til en form for pressemeddelelse fra muslimske lærde, ligesom den øverste juridiske lærde, muftien, af staten bliver tildelt en form for *public service* funktion. For alle disse værker gælder det, at de interesserer sig for en islamisk offentlighed, som ofte kan komme på tværs af de nye nationale offentligheder ved at være transnational og ofte antistatslig.

Spørgsmålet om de nye medier

Det dødvande, som arabiske medier var i som følge af den statslige styring, begyndte langsomt at løsnes omkring 1990. En væsentlig faktor var rent teknisk: Satellit teknologi muliggjorde transnational udsendelse og distribution. På avissiden betød det allerede i 1980'erne, at saudisk ejede aviser etablerede sig i London, men kunne distribueres til hele regionen. Her kunne den enkelte stat dog søge at forhindre tryksagens adgang til landet, sådan som også den ægyptiske stat sloges med en oppositionel presse, som etablerede sig på Cypern. Men eliterne, ofte også regimet selv, begyndte at læse de nye aviser for at forstå, hvad der faktisk foregik i regionen; det var også til dem, at de islamistiske terrorgrupper sendte deres faxer.

Det egentlige gennembrud for de transnationale medier kom med CNN's udsendelser fra Golfkrigen i 1991, hvor stationen kunne sende fra både Bagdad og Kuwait. Kort efter begyndte etableringen af arabiske satellitkanaler, som i dag er over 700 i antal. Satellit teknologien var især i begyndelsen kapitalkrævende og førte til en dominans fra de rige arabiske Golflande, selv om de andre stater også investerede i den. De statslige satellitkanaler var dog ofte bare en genudsendelse af de nationale pro-

grammer på en større platform, og det var der få, som gad at se. Særligt landene med det mobiliserede mediesystem havde vanskeligt ved at omstille sig til et marked, hvor det var seeren selv, der kunne vælge, hvad han eller hun ville se. Med etableringen af al-Jazeera i 1996 var tiden kommet til, at seerne kunne se nyheder og debat, der ikke var redigeret af deres eget regime – og det kunne de lide. De mange andre aktualitetskanaler som siden er kommet til – nogle finansieret af USA, Rusland, Kina og Iran – har haft til opgave at konkurrere med al-Jazeera, men har samtidigt understøttet 'al-Jazeera-effekten' ved at bidrage til den enkelte stats tab af kontrol med, hvad dens borgere får af massemedierede nyheder.

Introduktionen af internettet gentager for så vidt satellit-tv's historie: De enkelte stater vælger at investere i dets udbredelse, fordi de erkender, at det er bedre at være med på bølgen end helt udenfor. Men de er altid nervøse ved det nye medie. I internettets tilfælde opdager de dog også nye muligheder for at få oplysninger om deres borgers adfærd og politiske præferencer. Alligevel vokser internettet snart over hovedet på den enkelte stat og lader sig anvende til megen kommunikation, som statens vanskeligt kan kontrollere; internettet er på én gang transnationalt og dog lokalt, et stort og et lille medie, og det gør det vanskeligt at styre, eller bare overvåge. Som med de tidligere nye medier er det først de rige, der installerer det derhjemme (til glæde ikke mindst for kvinder og børn), mens de fattigere er henvist til særligt internetcaféer; det er imidlertid på disse caféer, at mange unge lærer de tricks til programmering og omgåelse af kontrollen, som de i 2011 faktisk har fået brug for.

De nye medier er blevet hyldet med flere vestlige artikler og bøger, end de øvrige medier er blevet i de seneste 100 år. Det gælder især al-Jazeera, som der efterhånden er skrevet et helt bibliotek om. Al-Jazeeras aktuelle rapporter fra et stort net af kompetente korrespondenter, og dens heftige debatter mellem folk, der var rygende uenige, var et bevidst og åbenlyst brud med den eksisterende nyheds- og debatkultur, både i de mobiliserende og de loyalistiske systemer. Magten var forskubbet til den, der sad med *remote kontrollen*, og staternes tv havde valgt mellem at lægge stilen om eller sende for døve øren og blinde øjne. Tøvende valgte en række landes statslige medier den første mulighed, liberalisering og reformer, men alle steder så halvhjertet, at folk stadig ville foretrække al-Jazeera eller i det mindste den mere konservative og *high-brow* al-Arabiyya.

De arabiske seere var begejstrede, og de vestlige forskere ligeså: Med denne form for nyhedsformidling havde den arabiske verden som helhed fået en ny politisk offentlighed. Den positive udlægning af de nye medier finder man fx hos Jon Alterman, der påpeger, at de nye

satellitkanaler ikke bare bryder med et nyhedsmonopol; de indfører samtidigt en ny politisk offentlighed i den forstand, at herskeren ikke længere bare skal fejres, at dissens er legitim, og at oppositionelle figurer og kritiske kommentarer hører naturligt med. Alterman er også opmærksom på, at de nye medier – både tv og internet – vil reintegrere de arabiske befolkninger over grænserne og inddrage diasporaen i Europa og USA, som vil være mere åbenmundet og mindre anonym, fordi den ikke kan nås af regimerne (Alterman 1998, 61-62). Der var også spekulationer om, hvad de nye medier ville føre til for muslimeres forståelse af islam. I den tidlige, optimistiske fase, fremkom ideen om, at dette også ville føre magten fra de religiøse autoriteter og mod de troende selv, så at også religiøs autoritet ville blive fragmenteret. Om end forfatteren som Augustus Norton godt kunne se, at dette i sig selv også kunne blive brugt som et påskud for regimerne til at styrke kontrollen med medierne (Norton 2003).

Efter at al-Jazeera i 2001 rapporterede også fra Talibaners rækker og videregav Osama bin Ladens videoer, kom der også en negativ vurdering af kanalen som ekstremistisk og antivestlig, særligt i USA. Hertil kom, at de arabiske stater jo ikke var slået; de investerede jo alle i satellit-tv, og ejerne af de store kanaler var ofte prinser eller forretningsfolk med andre erhvervsinteresser, der kunne benytte deres mediemagt til at sikre sig staternes velvilje på andre områder (Sakr 20001). De nye tv-kanaler havde derfor ligheder med det, som Rugh tidligere havde kaldt den loyalistiske presse, og medie-magten forskød sig ikke bare imod seere og borgere, men også imod Golfen og den arabiske storfinans (Rugh 2004).

Alligevel måtte selv de forskere, der så al-Jazeera som populistisk, medgive, at den arabiske offentlighed nu var mere pluralistisk og mindre patroniserende; de var bare utilfredse med en ledende kanals redaktionelle linje. Omvendt måtte de mere positive forskere sande, at kritiske medier ikke i sig selv var nok til at sætte en demokratisering på dagsordenen. Selv om borgerne nu fik andre og mere kritiske informationer og diskussioner, havde de få muligheder for at handle politisk; såvel retssystemerne som parlamenter og politisk arbejde generelt var nøje kontrolleret i de enkelte stater. Der var et misforhold mellem offentligheden, som var panarabisk, og så de politiske institutioner, som hørte til i de enkelte stater (Lynch 2006, Rugh 2004). Desuden var de lokale nationale medier stadig de stærkeste.

Et illustrativt eksempel på de nye mediers muligheder og begrænsninger kom i 2005, i henholdsvis Libanon og Ægypten (Skovgaard-Petersen 2007). Her blev Libanons premierminister Rafiq Hariri myrdet ved en gigantisk bilbombe den 14. februar. Offentligheden så med det samme Syrien og dets allierede i landet som de naturlige

bagmænd, og en protestbevægelse tog form, stærkt styrket af al-Hariris egne medier, først og fremmest tv-stationen al-Mustaqbal. Da Syrien og deres allierede svarede igen med en kæmpe demonstration den 8. marts, tog det bare seks dage før en endnu større protestdemonstration var blevet stablet på benene. Syrien valgte at trække sine tropper fra landet, og ved de efterfølgende parlamentsvalg vandt den nye protestbevægelse en stor sejr. Som folkedrevent magtskifte var det en forløber for begivenhederne i 2011. I Ægypten var der det samme år også lagt op til massive protester, da Præsident Mubarak annoncerede, at han ville regere endnu fem år, samtidigt med at parlamentet var på valg. En bevægelse, *Kifaya!* ('Nok!'), blev oprettet for at protestere imod Mubaraks forlængelse og planerne om, at hans søn Gamal derpå skulle efterfølge ham. *Kifaya* var en sofistikeret gruppe, som benyttede blogs og en smart hjemmeside, og den fik stor dækning i de internationale arabiske medier. Men den kunne aldrig samle mere end et par tusinde demonstranter.

I 2005 var de nye medier altså endnu en mindre magtfaktor, hvad enten det var internet eller internationale arabiske medier. Når protesterne lykkedes i Libanon, skyldtes det først og fremmest landets multipolære politiske system, hvor magten er delt og fordelt. Men det går igen i mediesystemet, som er liberalt og pluralistisk: Mordet gjorde medierne endnu mere agitatoriske, end de plejer at være, men de havde deres magtbaser, og de delte sig snart i to store lejre, der blev kendt som henholdsvis den 8. og den 14. marts, efter de to massedemonstrationer, som de hver især arrangerede i Beirut. Ægypten derimod var unipolær, og det gjaldt også i det store og hele landets medier, om end der var begyndende tegn på opbrud. Det ægyptiske regime havde langt stærkere medier til sin rådighed: De statsejede aviser, tv og radio og faktisk også de nye privatejede kanaler, som var loyalistiske. Så sent som i 2005 var det altså kun muligt at mobilisere oppositionelt i Libanon, netop fordi de gamle medier her allerede var pluralistiske, men dybest set fordi landet selv var multipolært. Alle andre steder var de nye mediers magt for svag i forhold til dem, som staterne stadig kontrollerede. Det er det, der har ændret sig.

Og så kom foråret ...

Opstandene i Tunesien i december-januar og i Ægypten i januar-februar 2011 varede begge under en måned og blev kronet med en overraskende succes. Det gav inspirationen til lignende oprørsforsøg i Bahrain og Libyen, Yemen og Syrien. Hertil kommer mindre forsøg i andre lande, hvor regimerne havde held til at sørge for, at det ikke udartede sig, ofte med klassiske strategier som kooptering, imødekommelse af visse reformkrav og store gaver til den fattigere del af befolkningen.

En række faktorer var med til at udløse opstandene. Først og fremmest naturligvis selve den autoritære politiske struktur og de dynastiske ambitioner hos de ledende familier. I såvel Tunesien som Ægypten var herskeren alderstegen og havde givet efter for en voldsom berigelseskultur og korrupsion, som regimet tidligere ville have holdt nede. Berigelseskulturen var i offentligheden repræsenteret af en række storkapitalister, der havde nydt godt af den liberalisering og privatisering af statslige monopoler, som havde været ordineret også af IMF og Verdensbanken. Denne form for parasitisk kapitalisme var også tydeligt til stede i parlamenterne, hvor særligt regeringspartiet var domineret af forretningsfolk, der investerede voldsomt i valgkampagner, men kalkulerede med at få investeringen mange gange igen, når de først var inde i magtapparatet. Valgene var dermed i de senere år blevet mindre og mindre ideologiske og mere og mere korrupte, og særligt de skamløse valg i december 2010 havde fået befolkningen i Ægypten til at opgive alt håb om gradvise politiske reformer. Tunesien og Ægypten havde samtidigt fået et mere politisk bevidst intellektuelt miljø, blandt andet takket være de transnationale medier, samt store grupper af unge mænd, som havde meget lidt at miste ved at deltage i et oprør mod de herskende tilstande.

Det var naturligvis de internationale arabiske medier, som med deres tætte og regimekritiske dækning af oprørene i Tunesien og Ægypten gav unge i de andre arabiske lande inspirationen til at gøre det samme. Det faktum, at det faktisk lykkedes at vælte en diktator i Tunesien, brød en form for forbandelse, der havde ført til resignation i de arabiske samfund bredt. Også mediemæssigt var det klart, at forbandelsen var brudt; de statslige medier i Tunesien og Ægypten blev af store dele af befolkningen set for, hvad de var, nemlig ensidige propagandamedier, der ikke forsøgte at informere befolkningen, men at tjene regimet. Dette var resultatet af en længere bevidstgørelse, som de panarabiske medier havde meget af æren for.

Også internt i revolutionerne spillede de store arabiske tv-stationer, og særligt al-Jazeera, en stor rolle. Folk demonstrerede med hyldester til al-Jazeera, særligt da stationen blev lukket af de ægyptiske myndigheder den 30. januar. Som svar opfordrede al-Jazeera folk i Ægypten til at indsende rapporter og videoer, som den så kunne udsende, og det gjorde de i stor stil. Mobiltelefonen, på mange måder den vigtigste kommunikationsrevolution i 2000-årene, blev nu anvendt som dokumentations- og kommunikationsværktøj i samarbejde med det etablerede massemedie. Denne funktion fortsatte med endnu større styrke på Bahrain og særligt i Syrien, hvor internationale medier blev forment adgang. Den syriske opstand er alene rapporteret gennem et samarbejde mellem demonstranterne og de internationale (arabiske og ikke-arabiske) me-

dier, hvor alt hvad der produceres i Syrien kommer fra ikke-professionelle, civile aktører, som så videresender det gennem deres computere og telefoner. Uden disse medier var der hverken intern eller ekstern kommunikation i den syriske revolution.

Internettet har også været langt mere betydningsfuldt end tidligere. Det skyldes i første omgang, at antallet af internetbrugere har været støt voksende siden 2005 – og i øvrigt voksede eksponentielt under revolutionerne. En kommunikationsform, som er vokset kraftigt netop siden 2004-05, er blogs. Hvor blogs i Danmark tenderer imod det ekstremistiske, idiosynkratiske eller private, har de i praksis virket som udledning for grupper af borgere, der ikke kunne komme igennem i de eksisterende nationale medier, fordi disse var for snævre, både politisk, humoristisk og emnemæssigt. Så megen af den interessante politiske kommentar, og i nogle tilfælde afgørende nyheder, måtte man til blogs for at finde. Nogle af bloggerne blev kendte allerede i årene op til 2011 og har fungeret som kommentatorer eller interviewpersoner på vestlige medier (især dem der bloggede på engelsk) og har på den måde skabt sig en karriere som betydningsfulde opinionsdannere under og efter revolutionen (fx *The Arabist* eller *Sandmonkey* på engelsk eller *Wael Abbas* og *Manal El Alaa* på arabisk). En række bloggere gik på den måde fra det kommenterende til det agiterende og mobiliserende.

Internettets betydning kan nok også overdrives. Det er i alt fald klart, at de steder revolutionerne brød ud og de voldsomste kampe foregik (Sidi Bouzid i Tunesien, Suez i Ægypten, Deraa i Syrien) er nogle af de byer, hvor internettet har den ringeste udbredelse; de er simpelthen for fattige. Imidlertid var internettet afgørende for rapporteringen og dokumenteringen af, hvad der var sket i de fattige byer. Og ofte nok har al-Jazeera og andre medier opsnapet nyhederne ved at følge rapporteringerne på internettet.

For og imod en Facebook-revolution

Forskere i arabiske medier har naturligvis fulgt revolutionerne og diskuteret de udviklinger på mediefronten, der har vist sig at være forudsætninger for såvel deres udbrud som deres gennemførelse. Men som alle andre har de vanskeligt ved at følge med, for slet ikke at tale om at isolere og samle et mindre empirisk materiale, de så kan bearbejde. Tiden er til de mere overordnede påstande, som jo også lanceres og efterspørges af journalisterne. Og medieforskere ser naturligvis ofte medierne som den centrale faktor (Allagui & Kuebler 2011).

Det største tema i den offentlige debat har uden tvivl været Facebook og Twitter, og flere medier og kommentatorer har ligefrem kaldt omvæltningerne for Facebook-revolutionen. Om omvæltningerne skal kaldes revolutio-

ner er naturligvis et emne i sig selv: Først og fremmest fordi det egentlige magtskifte i Tunesien og Ægypten nok var et resultat af, at folk gik i gaden og krævede det, men helt konkret var udtryk for beslutninger i den militære ledelse, som blev lavet for at bevare andre dele af regimets kontrol. Det kan dog meget vel ende med, at flere og flere komponenter af det gamle regimer falder fra, og tiden har nok været for kort til endeligt at afgøre, om revolution er ordet.

Men det er ikke bare ordet revolution. Det er også ordet Facebook-revolution. Det skal man ikke sige til de demonstrerende borgere i de lande. For det opfatter de som en hån. Revolutioner laves af mennesker, ofte med store ofre. Og medier har været en central komponent i alle revolutioner, uden at man af den grund opkaldte dem efter det dominerende medie. Selv om flyveblade sikkert var afgørende for den franske revolution, fandt Gutenberg-revolutionen sted i 1400-tallet, og ikke i 1789. At tale om Facebook-revolutionen er jo også en måde at hyld de velformulerede, engelsktalende provestlige unge, som bestemt var en vigtig gruppe i både Ægypten og Tunesien, men ikke den eneste og næppe den stærkeste. Foruden at det stiller USA på de revolutionæres side ved at give dem deres 'våben', hvor USA og Europa igennem mange år og indtil de allersidste dage var på regimernes side.

At Facebook har haft en væsentlig betydning, er uomtvisteligt. Men antallet af brugere i den arabiske verden er med 27 millioner i april 2011 stadig under ti procent af den arabiske befolkning. Og de lande hvor Facebook er virkelig udbredt, med omkring 30 procent af befolkningen på, er i UAE, Bahrain, Qatar, Kuwait og Libanon, hvoraf kun Bahrain har set en folkelig opstand. Yemen og Syrien har under to procent brugere, Ægypten har 7,6 procent og Tunesien har 22,4 procent. Dog kan man se, at Facebook-brugerne i 2011 er vokset hurtigere i den Arabiske Verden end noget andet sted; i Ægypten alene kom 1,9 million nye brugere til fra januar til april (Arab Social Media Report 2011, 11).

Brugere er imidlertid ikke i sig selv en måde at indikere betydningen. Trods alt var det de færreste franskmænd, der i 1789 kunne læse et flyveblad. Lad os derfor vende tilbage til problematikken om de små medier og den store revolution, som Annabelle Sreberny åbnede med bogen om Irans revolution i 1989.

Som Jon Alterman (2011) påpeger, er en af styrkerne ved internettet i dag, at det har sænket barren for indtrædelse i modstanden mod styret. Man kan ved at videresende mails, trykke på 'thumbs up' og andre enkelte klik og føle sig som en del af en bredere protestbevægelse, i trykthed hjemme i stuen. Det var dét, som *Kifaya*-bevægelsen eksperimenterede med i 2005, da den samlede

underskrifter ind, men det var naturligvis også meget bekvemt for efterretningstjenesten at få alle navnene på sympatisører serveret. Men internettet har udviklet sig siden 2005; ligesom mobiltelefonen til *Kifaya*-demonstrationerne typisk blev brugt til at ringe og spørge 'hvor bliver du af', mens den i 2011 kunne fotografere, uploade og sende tweets, så er internettet også blevet anvendt på nye måder. YouTube ikke mindst har vist sig som en stærk måde at kommunikere; måske allermost berømt er den aktivistpige, der trak på en klassisk islamisk genre ved at håne mændene til at gå ud og demonstrere med argumentet om, at hun som pige ville gøre det. Under revolutionen og sidenhen er der opstået særlige YouTube shows med humoristiske kommentarer til politik, som er yderst populære, fx Bassem Yusuf Show, der er inspireret af det amerikanske the Daily Show.

I Facebook-tidsalderen er det mere lukkede universer, og de åbner flere muligheder; Facebook opererer med venner, og man kan kommunikere bredt på en væg eller 'indendørs' til folk, man selv har accepteret. Det er stort og lille medium på én gang, og man kan gå frem og tilbage mellem dem. Et eksempel på 'lille Facebook' er det, man gør ved sin egen side. Eksempelvis ændrede mange deres Facebook-profil til et billede af et af ofre for politiets vold (Muhammad Bouzaid i Tunesien, Khaled Said i Ægypten, Hamza al-Khatib i Syrien). Mange aktivister har deres eget lukkede univers, hvor de blogger om begivenhederne til at screenet publikum.

Et eksempel på et store medium er Facebook-siden 'Vi er alle Khaled Said', som opstod efter, at han var blevet tæsket ihjel af politiet i Alexandria i sommeren 2010 og kom til at virke som en forløber til revolutionen i Ægypten; de mange som allerede havde udtryk deres protest ved at være 'ven' med Khaled Said var nemme at komme i kontakt med og holde underrettet, da revolutionen gik i gang, og de kunne linke videre til andre oprørende tildragelser eller velformulerede protester. Flere har argumenteret, at netop lukningen af internettet den 26.-31. januar tvang de mange tusinde 'Facebook-oppositionelle' ned i gaden, dels for at give udtryk for deres protest også over lukningen, dels for simpelthen at følge med i, hvad der skete. Omvendt var de aktive demonstranter, som jeg kendte og ringede til på Tahrir-pladsen, også klar over, hvad der skete på Facebook og tweetede links.

Fordi revolutionen er så langstrakt i Syrien, og de internationale medier ikke er til stede, har Facebook også dér haft en stor betydning. Det er derfor lidt af en gåde, at Syrien netop åbnede for adgangen til Facebook den 6. februar, lige som den ægyptiske revolution fandt sted. Det må nok ses som udtryk for en længerevarende politik med *tanfis* ('lukke luften ud'), som i ramadan blev fulgt op af en statslig tv-serie, *Fawq al-Saqf* ('Over taget') der

i et vist omfang udtrykte forståelse for dem, der demonstrerede imod styret. Men ikke blot driver oppositionen en række Facebook-sider, hvor folk indsender rapporter og YouTube-film, de har optaget ved demonstrationerne. Der er også særlige Facebook-kampagner, som opfordrer folk til ikke at betale elregningen, eller samtidigt at tænde for alle apparater, så systemet brænder sammen under aftennyhederne. Der er også 'sorte lister' med navnene på de officerer, hvis delinger har dræbt demonstranter, eller firmaer og forretningsfolk, der betaler lønninger til *Shabbiha*, de bander som overfalder demonstranter og oppositionelle. Alt sammen det store medium.

Regimet har valgt ikke at lukke nettet, men at gå til modangreb: Igen og igen roser Bashar al-Asad 'den syriske elektroniske hær', en gruppe af proregime hackere, som blandt andet har hacket Harvard Universitys hjemmeside og fyldt den med hengivelse over for Bashar al-Asad. Den står dog over for tilsvarende (og ofte mere humoristiske) budskaber fra opstandens hackere, som har lagt mange officielle syriske hjemmesider ned og i øvrigt er i alliance med den internationale hackergruppe Anonymous. Det er dog vanskeligt for regimet at gøre mere ved Facebooks mere lukkede universer; selv når det lykkes at infiltrere dem, er det pærelet at lave nye.

Professionelle journalister på de helt store medier, som fx al-Jazeeraas hovedkanal og dets website, følger med i både åbne og lukkede Facebook-sider. Fra januar til september lagde al-Jazeera hele sin sendeflade om for at følge med i 'revolutionerne' (ja, de brugte ordet!), og websiten opererede også med blogs, som korrespondenterne skrev tilsammen som en mere oplysende og kommenterende dækning af udviklingen i de enkelte 'revolutionære' lande.

Konklusion

Forskning i arabiske medier har en lille og svag historie, som dog tager voldsomt til i intensitet fra 1990'erne og frem, i takt med den liberalisering af arabiske medier, som også har gjort sektoren både mere spændende og lokalt, regionalt og globalt betydningsfuld. En række af de temaer, den har taget op, fordi de var af væsentlighed lokalt – store og små medier, lokal og regional offentlighed, saudisering, en translokalt islamisk identitet, tv-dramat som *nationbuilding*, blogs – er egentlig alt sammen af stor interesse for forståelsen af begivenhederne i 2011. Nogle af disse emner vil måske aftage i betydning, fx den meget introverte protest gennem lytning til kassettebånd, som salafister var nødsaget til. Mens andre oplagt vil gå igennem interessante transformationer, fx spændingen mellem lokal og regional nyhedsdækning.

Foreløbig må vi afvente mere detaljerede studier af, hvordan de ovennævnte fænomener udviklede sig i 2011

og 2012. Indtil da pågår debatten om det mest overordnede spørgsmål, nemlig om arabiske mediers andel i de politiske forandringer. Her har der været en tendens til at privilegere visse medier, tjenester og genre (fx Facebook og blogs) over andre (fx mobiltelefonen, tv-debatter), af grunde som indbefatter arkivering, adgang, forskernes sprogkunderskaber og den vestlige mediemæssige interesse.

For mig, som overværede magtskiftet i Libanon og den dødfødte protestbevægelse i Ægypten i 2005, er det klart, at de nye medier, og deres nye tjenester, har muliggjort protester og mobilisering, som indtil nu ikke lod sig gøre i autoritære stater med centralistisk mediekontrol. Der har været andre politiske og sociale forandringer – jeg nævnte nogle af dem i afsnittet om Ægypten – og man skal være varsom med mediedeterminisme. Men i mine øjne er det klart, at medier spiller en hovedrolle. Det *'battle for hearts and minds'* som George Bush talte om for seks år siden, står stadig på i de arabiske medier – om end det i høj grad i 2011 også er en kamp om *vores* sympati og mobilisering.

Det er imidlertid ikke ét medie, men sammenhængen mellem dem, der i dag gør forskellen. At satellitter i dag ikke bare kan anvendes til aviser og tv, men også til telefoner og computeropkobling, giver muligheder for aktivisterne i Syrien, som ikke var der tidligere: Man kan komme uden om regimet, i alt fald endnu, for det er et kapløb, der foregår. Smarttelefoner gør aktivisterne til reportere og fotografer. Og de panarabiske tv-stationer har givet dem direkte adgang og bruger deres grynedte optagelser og forvrængede stemmer. Som sådan er et mediesystem i dag til stede, der i alle led kan løbe uden om de statslige medier og den statslige kontrol, og fra den enkelte borger kan nå ud til millioner af læsere og seere. Det er formentlig kommet for at blive og vil givetvis også bevæge sig væk fra politiske konfrontationer over til andre emner.

Litteratur

- Allgui, I & J Kuebler 2011, 'The Arab Spring and the Role of ICTs', *International Journal of Communication*, vol. 5, <http://ijoc.org/ojs/index.php/ijoc/article/view/1392/616>.
- Alterman, J 1998, *New Media, New Politics?*, Washington Institute of Near East Policy, Washington D.C.
- Alterman, J 2011, 'The Revolution Will Not Be Tweeted', *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 4, pp. 103-116.
- Arab Social Media Report 2011, *Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter*. Dubai School of Government, <http://www.dsg.ae/portals/0/ASMR2.pdf>.
- Armbrust, W 2006, 'Audiovisual Media', i Y Gershoni, A Singer & Y Erdem (red.), *Middle East Historiographies Narrating the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle.
- Berlingske Tidende, 30/10/2010.
- Habermas, J 1971 [1962], *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Neuwied/Berlin.
- Hartmann, M 1899, *The Arabic Press of Egypt*, Luzac & Co., London.
- Hirschkind, C 2006, *The Ethical Soundscape*, Columbia University Press, New York.
- Lerner, D 1958, *The Passing of Traditional Society*, Free Press, New York.
- Lynch, M 2006, *Voices of the New Arab Public*, Columbia University Press, New York.
- Norton, A R 1999, 'The new Media, Civic Pluralism, and the Slowly Retreating State,' i D Eickelman & J Anderson (red.), *New Media in the Muslim World: The Emerging Public Sphere*, Indiana University Press, Bloomington.
- Rugh, W 1979, *The Arab Press*, Syracuse University Press, Syracuse.
- Rugh, W 2004, *Arab Mass Media. Newspapers, Radio and Television in Arab Politics*, Praeger, Westport & London.
- Sakr, N 2001, *Satellite Realms: Transnational Television, Globalization and the Middle East*, I.B. Tauris, New York & London.
- Salvatore, A 2006, *Public Islam and the Common Good*, Brill, Leiden.
- Skovgaard-Petersen, J 1993, *The Introduction of Printing in the Middle East*, særnummer af *Culture and History*, København.
- Skovgaard-Petersen, J 1997, *Defining Islam for the Egyptian State*, Brill, Leiden.
- Skovgaard-Petersen, J 2007, 'Democratization and the New Arab Media', i D Jung, (red.), *Democratization and Development – New Political Strategies for the Middle East*, Palgrave, New York.
- Sreberny, A & A Mohammadi 1994, *Small Media, Big Revolution: Communication, Culture, and the Iranian Revolution*, University of Minnesota Press, Minneapolis.